

ŠESTÁ PŘEDNÁŠKA

Dornach, 29. července 1922

Vzorec „správné ceny“. Vysoké úroky zdražují zbožní proces a zlevňují půdu. Duchovní práce je s ohledem na minulost neproduktivní, konzumující; s ohledem na budoucnost je produktivní. Nutnost „ryzích konzumentů“. Placení, půjčování a darování jako nezbytné pojmy pro zdravé národní hospodářství. Svobodný a zpola svobodný duchovní život - duchovní život a hospodářský život. Asociace k regulaci darování.

GA 340

Rudolf Steiner

Možná víte, že jsem se ve svých „Hlavních bodech sociální otázky“ pokusil pomocí vzorce určit, jak lze dospět k představě, řekněme především správné ceny v národohospodářském procesu. Samozřejmě, že takovým vzorcem není dáno nic víc, než zprvu jen určitá abstrakce. A do této abstrakce, abych tak řekl, přinejmenším v náčrtu vpracovat celé národní hospodářství je právě naším úkolem v těchto přednáškách, které se, alespoň doufám, uzavrou v jeden celek, třebaže je náš čas krátký.

V „Hlavních bodech sociální otázky“ jsem tedy jako vzorec uvedl toto: Správná je cena tehdy, jestliže někdo dostane jako protihodnotu za výrobek, který zhotovil, tolik, aby mohl uspokojovat své potřeby, souhrn svých potřeb, v nichž jsou přirozeně zahrnuty potřeby těch, kdo k němu patří, a to tak dlouho, až opět zhotoví stejný výrobek. Tento vzorec, jakkoli je abstraktní, je přesto vyčerpávající. Při vytváření vzorců se právě jedná o to, aby zahrnovaly opravdu všechny konkrétní jednotlivosti. A jsem toho názoru, že pro oblast národního hospodářství je tento vzorec zrovna tak vyčerpávající, jako je - řekněme - Pythagorova věta vyčerpávající pro všechny pravouhlé trojúhelníky. Jedná se ovšem o to, že stejně tak jako musíme do této věty zahrnout různost stran, tak toho musíme do uvedeného národohospodářského vzorce zahrnout nekonečně více. Avšak pochopení toho, jak do tohoto vzorce vpravit celý národohospodářský proces, to je právě národohospodářská věda.

Dnes bych chtěl vyjít z něčeho zcela podstatného v tomto vzorci. To je to, že v tomto vzorci nepoukazují na to, co uplynulo, ale na to, co přijde. Říkám výslovně: Protihodnota musí uspokojit potřeby v budoucnosti, dokud výrobce opět nezhotoví stejný produkt. To je něco zcela podstatného v tomto vzorci. Jestliže by člověk požadoval protihodnotu za produkt, který už zhotovil, a tato protihodnota by měla nějak odpovídat skutečným národohospodářským pochodům, pak by se mohlo docela dobře stát, že dotyčný dostane protihodnotu, která jeho potřeby uspokojí, řekněme, jenom na pět šestin času, než vyrobí nový produkt; neboť národohospodářské pochody se právě směrem z

minulosti do budoucnosti mění. A ten, kdo se tu domnívá, že může něco formulovat jenom na základě minulosti samotné, ten musí v národohospodářském procesu dojít vždycky k nesprávným závěrům; neboť hospodaření spočívá vlastně v tom, že člověk provádí budoucí procesy s tím, co předcházelo. Pokud ale člověk použije minulé procesy k provedení procesů budoucích, pak se musí podle okolností hodnoty zcela významně posunout; neboť se neustále posouvají. Proto je u tohoto vzorce zcela podstatné to, že říkám: Prodá-li někdo jeden pár bot, pak národohospodářsky není vůbec směrodatná doba, za kterou je zhotovil, ale směrodatná je doba, za kterou zhotoví další pár bot. To je to, na čem u tohoto vzorce záleží, a to musíme nyní v širším smyslu v národohospodářském procesu chápat. Včera jsme si tu ukázali koloběh (*viz nákras*): příroda - práce - kapitál, který je tedy zhodnocovaný duchem. Místo kapitál bych sem mohl zrovna tak dobře napsat duch. Národohospodářský proces jsme nejprve sledovali v tomto směru - proti směru hodinových ručiček - a zjistili jsme, že zde, u přírody, nesmí dojít k žádnému hromadění, nýbrž že tu vlastně smí projít jen to, co má na způsob osiva možnost dát národohospodářskému procesu pokračovat, takže tedy nenastává národohospodářská „zácpa“ fixováním kapitálu v pozemkové rentě. Pak jsem vám ovšem říkal, že v podstatě výnos půdy při prodeji, tedy ohodnocení půdy, odporuje v národohospodářském procesu zájmům, které má člověk při výrobě hodnotného zboží. Ten, kdo chce za pomoci kapitálu vyrábět hodnotné zboží, má zájem na tom, aby úroková míra byla nízká; neboť pak může platit nižší úroky a může se díky tomu snáze pohybovat s tím, co dostane jako půjčovní kapitál. Ten však, kdo je majitelem - já o těchto věcech, protože mají význam v našem národním hospodářství, smím docela dobře hovořit - ten, kdo má zájem na tom, aby půda podražila, ten ji zdražuje právě tím, že úroková míra je nízká. Musí-li platit nízký úrok, roste hodnota jeho půdy, půda je stále dražší; zatímco ten, kdo musí platit nízkou úrokovou míru, může při výrobě hodnotného zboží vyrábět toto zboží levněji. Tedy zboží, u kterého záleží na procesu výroby, se za nízké úrokové míry zlevňuje: půda, která poskytuje výnos, aniž ji člověk nejprve vyrábí, se stává při nižší úrokové míře dražší. Můžete si to jednoduše vypočítat. Je to národohospodářská skutečnost.

Nyní se jedná o to, že by tu pak vlastně byla nutnost utvářet úrokovou míru ve dvojím smyslu: Museli bychom mít tedy pokud možno nízkou úrokovou míru pro instalování práce, výroby hodnotného zboží a museli bychom mít pokud možno vysokou úrokovou míru pro to, čím je půda. To z toho bezprostředně vyplývá. Museli bychom mít pokud možno vysokou úrokovou míru pro to, čím je půda. To je něco, co bez dalšího není tak snadno proveditelné. O něco málo vyšší úroková míra, která by také už byla prakticky proveditelná pro půjčovní kapitál, poskytovaný na půdu, by nijak zvlášť nepomohla a podstatně vyšší úroková míra - chci například říci taková úroková míra, která by prostě jako úroková míra udržela půdu na stejné hodnotě, úroková míra sto procent - ta by byla také prakticky bez dalšího mimořádně obtížně proveditelná. Sto procent pro zápůjčku na půdu by ovšem věc okamžitě zlepšilo; ale prakticky to, jak jsem již řekl, není proveditelné. Avšak u těchto věcí se jedná o to, abychom zřetelně a jasně nahlíželi do národohospodářského procesu; potom uvidíme, že asociace jsou skutečně tím, co jedině může uzdravit národohospodářský proces, protože totiž národohospodářský proces, dívá- me-li se na něj správným způsobem, vede přesto k tomu, že ho můžeme také správným způsobem řídit.

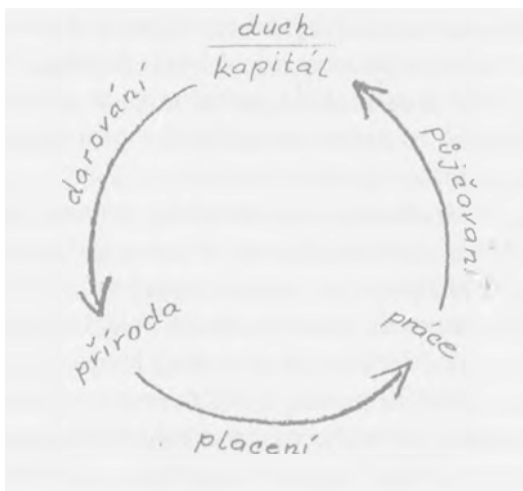
Podívejte, v národohospodářském procesu musíme mluvit o produkci a konzumu, jak jsem to už včera naznačil. Musíme tedy vidět produkování a konzumování. Nuže, to je, jak známo, protiklad, který obzvlášť v novějších, mnohokrát vedených diskusích v národohospodářské oblasti, které pak přešly i do agitace, hrál velkou roli. Rokovalo se zejména o otázce, zda duchovní práce - prostě duchovní práce jako taková - zda je tato práce v národohospodářské oblasti vůbec něčím, co tvoří hodnoty.

Duchovní dělník je zajisté konzumentem. Zda je také producentem v tom smyslu, jak se na to v národohospodářské oblasti skutečně musíme dívat, o tom se hodně diskutovalo; a ti nejkrajnější marxisté uváděli například zas a znova onoho nešťastného indického účetního, který má za úkol vést pro svou obec knihy, který tedy neobstarává polnosti nebo nedělá jinou produktivní práci, ale který tuto produktivní práci jen registruje, a tomuto účetnímu nyrťí upírají schopnost něco produkovat. Takže konstatují, že je vydržován pouze z nadhodnoty, které dosahují producenti svou prací. Takže tu máme tohohle skvostného účetního, jak je neustále uváděn, zrovna tak jako máme také Cajuse ve formální logice na gymnáziích, který má vždycky dokázat smrtelnost lidí. Víte přece: Všichni lidé jsou smrtelní, Cajus je člověk, Cajus je tedy smrtelný! Tím, že musel napořád dokazovat smrtelnost člověka, stal se tento Cajus nesmrtelnou logickou osobností. Tak je to s tím indickým účetním, který žije jen z nadhodnoty producentů; tak je to s ním v marxistické literatuře, kde ho nacházíme takřkajíc v čisté podobě.

Nuže, tato otázka, ta je mimořádně - abych tak řekl - plná všelijakých takových klíčků, do kterých se člověk zaplétá, chceli je národohospodářsky provést, totiž otázka: Nakolik je - nebo je vůbec - duchovní práce hospodářsky produktivní? Podívejte, zde velice záleží na tom, abychom rozlišovali mezi minulostí a budoucností. Jestliže vezmete do úvahy pouze minulost a pouze na minulost budete statisticky reflektovat, pak budete moci dokázat, že duchovní práce vzhledem k minulosti a všemu, co je jen bezprostředním pokračováním minulosti, že duchovní práce je vzhledem k tomu vlastně neproduktivní. Z minulosti do budoucnosti se dá také v národohospodářském procesu, co se materiálních věcí týče, považovat za produktivní jen čistě materiální práce se svým pokračováním. Zcela jinak je tomu, vezmete-li v úvahu budoucnost - a hospodařit znamená právě pracovat z minulosti do budoucnosti. Tady stačí, abyste si představili tento jednoduchý příklad: Řekněme, že nějaký řemeslník někde na vesnici něco vyrábí. Tento řemeslník onemocní. Řekněme, že za určitých okolností, narazili na nějakého nešikovného lékaře, bude muset zůstat tři týdny v posteli a nebude moci vyrábět to, co vyrábí. Tehdy bude národohospodářský proces velice podstatně narušovat; neboť po celé tři týdny se - jestliže dotyčný řemeslník vyráběl, řekněme, boty - nedostanou tyto boty na trh, rozumějme trh v nejširším slova smyslu. Předpokládejme však, že narazí na lékaře nadmíru šikovného, který ho uzdraví za osm dní, takže po osmi dnech může zase pracovat, pak můžete ve vši vážnosti rozhodnout otázku: Kdo tedy potom vyráběl boty po celých těch čtrnáct dní? Obuvník nebo lékař? Vlastně to byl onen lékař, kdo ty boty vyráběl. A je zcela jasné: Jakmile vezmete od nějakého bodu do úvahy budoucnost, nemůžete už říci, že by směrem do budoucnosti nebyla duchovní práce produktivní. Vůči minulosti je duchovní práce, to znamená jsou lidé, kteří duchovně pracují, jen konzumenty; vzhledem k budoucnosti jsou naprosto producenty, ba dokonce producenty většími. Že jsou většími producenty, také v tom smyslu, že celý výrobní proces přetvářejí a dělají z něj proces v národohospodářském smyslu zcela jiný, to vidíte například, řekněme, když se dnes staví tunely: Tunely není možné stavět, aniž byl objeven diferenciální počet. S tímto druhem práce se ještě dnes *Leibnitz* podílí na stavbě všech tunelů, a jak zde vypadají ceny, bylo v podstatě rozhodnuto tímto zapojením duchovním sil. Takže nemůžete tyto věci nikdy zodpovědět tak, že budete v národohospodářské úvaze sledovat minulé ve stejném smyslu jako to budoucí. Avšak život, vážení přítomní, nejde směrem k minulosti, není ani pokračováním minulosti, ale život jde do budoucnosti. Proto není reálná žádná národohospodářská úvaha, která nepočítá s tím, co je vykonáváno právě duchovní prací - chce- me-li ji tak nazývat - to ale v podstatě znamená, co je vykonáváno myšlením. Ovšem tato duchovní práce, ta se dá skutečně velice těžko uchopit; neboť tato duchovní práce má zcela určité zvláštnosti, které se dají hospodářsky zpočátku velice těžko uchopit. Duchovní práce začíná, že ano, už tím, že je práce organizována, členěna organizujícím myšlením. Stále víc a víc se

však osamostatňuje. Když vezmete tuto duchovní práci u toho, kdo vede nějaký podnik stojící v materiální kultuře, pak tento člověk vynakládá velké množství duchovní práce, avšak pracuje ještě s tím, co mu národohospodářský proces poskytuje z minulosti. Nelze se ale vyhnout tomu, už ze zcela praktických zájmů ne, aby v rámci duchovní činnosti - místo práce to chci nazvat takto - v rámci duchovního působení se neobjevilo také působení zcela svobodné. Už když člověk vynalezne diferenciální počet a teprve pak, když maluje obraz, objevuje se zcela svobodná duchovní činnost. Přejemnějším relativně můžeme hovořit o svobodné duchovní činnosti, protože to, co se použije z minulosti, barvy a podobně, vzhledem k tomu, co vznikne, nemá už v tomto případě takový význam, jako třeba nákup surovin při materiální výrobě.

Jakmile přejdeme sem (viz *nákres*) na tuto stranu, dostaneme se do oblasti zcela svobodného duchovního života a najdeme v této oblasti svobodného duchovního života především vyučování a výchovu. Ti lidé, jejichž je vyučování a výchova úkolem, ti se vlastně nacházejí v naprosto svobodném duchovním životě. Pro čistě materiální průběh národohospodářského procesu jsou obzvlášť tito svobodně duchovní dělníci vůči minulosti veskrze konzumenty, nic než konzumenty.

Vy můžete ovšem říci: Vždyť oni přece cosi produkují a za to, co vyprodukovali, dostanou - jde-li například o malíře - dokonce něco zapláceno. Čili, odehrává se zdánlivě tentýž národohospodářský proces, jako když vyrobím a prodám stůl. A přece je to proces podstatně jiný, jakmile se budeme dívat nikoli na koupi a prodej u jednotlivého člověka, ale začneme myslet národohospodářsky a zaměříme svou pozornost na celý národohospodářský organismus - a to dnes při tak dalece pokročilé dělbě práce musíme.

Kromě toho existují ale v sociálním organismu ještě ryzí konzumenti jiného druhu. Jsou to mladí lidé, děti a lidé staří. Ti první jsou až do určitého stáří zpočátku ryzími konzumenty. A ti, kdo šli do penze nebo byli do penze dáni, ti jsou opět ryzími konzumenty.

Stačí, abyste se jenom nepatrně zamysleli a velmi záhy si řeknete: Pokud v národohospodářském procesu nebudou existovat ryzí konzumenti, kteří nejsou žádnými producenty, tak se to vůbec nepohne dopředu, neboť kdyby všichni produkovali, nemohlo by se všechno, co se produkuje, také zkonsumovat, má-li národohospodářský proces vůbec pokračovat - alespoň tak, jak už to v lidském životě bývá. A lidský život přece není jen národní hospodářství, nýbrž musí se brát jako celek. Tak je další chod národohospodářského procesu možný jen tehdy, máme-li v něm ryzí konzumenty. Nuže, to, že v národohospodářském procesu máme ryzí konzumenty, vám nyní musím osvětlit ze zcela jiné strany.

Podívejte, tento kruh (*viz nákres*), který může být velice poučný, můžeme vybavit všemi možnými vlastnostmi, a pořád bude otázkou, jak do tohoto kruhu, který je pro nás koloběhem národohospodářského procesu, dostaneme ony jednotlivé národohospodářské pochody, národohospodářské skutečnosti. Tady existuje nějaká skutečnost. Ta se odehrává bezprostředně na trhu při prodeji a koupi, když to, co dostanu, hned zaplatím. Nezáleží ani na tom, že to hned zaplatím penězi, já to mohu zaplatit, když to bude výměnný obchod, odpovídajícím zbožím, které je dotyčný ochoten přijmout. Záleží na tom, že především hned platím, to znamená vůbec platím.

A teď je opět nutné, abychom od obyčejného triviálního uvažování přešli na tomto místě (*viz nákres*) k uvažování národohospodářskému. V národním hospodářství se totiž jednotlivé pojmy ustavičně navzájem prolínají a celkový jev, celková skutečnost vyplývá ze souhry nejruznějších faktorů. Můžete říci, že by ovšem bylo také myslitelné, aby pomocí nějakého opatření vůbec nikdo neplatil hned - pak by okamžité placení neexistovalo. Člověk by platil vždy teprve, řekněme, za měsíc nebo za nějaký čas. Ano, jedná se pouze o to, že je člověk uprostřed naprosto nesprávného utváření pojmů, pokud si říká: Dnes mi někdo předá oblek a já ho zaplatím za měsíc. Já totiž za měsíc už nebudu platit jenom tento oblek, ale v tu chvíli zaplatím i něco jiného: zaplatím to, co podle okolností je v důsledku zvýšení nebo snížení cen něco jiného, platím navíc něco pomyslného. Čili pojem placení á-tempo, ten tu musí naprosto být a ten je tu při jednoduché koupi. A nějaká věc se stává zbožím na trhu tím, že ji hned zaplatím. Tak je tomu v podstatě u toho zboží, které je zpracovanou přírodou. Tehdy platím, tehdy hraje placení podstatnou roli. Toto placení je veskrze nutné; neboť platím tehdy, když otevřu svou peněženku a vydám peníze, a hodnota je určována v tom okamžiku, kdy ty peníze vydávám nebo měním své zboží za jiné. Tady se platí. To je to jedno, kdy se v národohospodářském procesu musí platit.

To druhé je to, na co jsem upozornil již včera, co hraje podobnou roli jako placení. To je půjčování. Jak jsem říkal, placení jako takového se to netýká; půjčování je zase úplně jiná skutečnost, která tu ovšem je. Dostanu-li zapůjčeny peníze, mohu použít svého diicha na tento zapůjčený kapitál. Stávám se dlužníkem; avšak stávám se producentem. Tady hraje půjčování skutečně národohospodářskou roli. Musí být možné, abych, mám-li duchovní schopnosti dělat to či ono, dostal půjčovní kapitál, úplně jedno odkud; ale musím ho dostat, půjčovní kapitál prostě musí existovat. K placení tedy musí přijít půjčování (*viz nákres*). A tím máme v národohospodářském procesu dva velice důležité faktory: placení a půjčování.

A nyní můžeme skutečně jednoduchou dedukcí - musíme ji jenom tady (*viz nákres*) verifikovat - najít to třetí. Ani na okamžik nebudete na pochybách, co je to třetí. Placením, půjčováním - a to třetí je darování. Placením, půjčováním, darování: to je skutečně trojice pojmů, která patří do zdravého národního hospodářství. Člověk má jistý odpor k tomu, aby darování počítal k národohospodářskému procesu; jenomže, pokud toto darování někde chybí, pak národohospodářský proces vůbec nemůže pokračovat. Vždyť si jenom představte, co bychom měli dělat s dětmi, kdybychom jim nic nedávali darem. Dětem neustále darujeme, a myšleno v národohospodářském procesu, dávání darem tu právě je, pozorujeme-li tento proces úplně, pozorujeme-li ho jako proces, který neustále pokračuje. Takže přechod hodnot, znamenajících darování, je vlastně neprávem považován za něco, co není v národohospodářském procesu přípustné. Najdete proto - ke zděšení mnoha lidí - v mých „Hlavních bodech sociální otázky“ vypracovanou právě tuto kategorii, kde hodnoty, například výrobní prostředky, přecházejí v podstatě v procesu identickém s darováním na toho, kdo má schopnost dále je spravovat. Aby se toto darování nedělalo zmatečným způsobem, o to je ovšem třeba se předem postarat; ale v národohospodářském smyslu je to darování. Tato darování jsou naprosto nutná.

Jestliže si teď ale představíte to, co budete víc a víc poznávat jako národohospodářskou nutnost, aby ona trojice - placení, půjčování a darování - byla součástí národohospodářského procesu, pak si právě řeknete: Ano, ale ta musí být v každém národohospodářském procesu - jinak by to vůbec žádný národohospodářský proces nebyl, jinak by se tento proces odvíjel všude ad absurdum - tato trojice musí být v každém národohospodářském procesu.

Ona se dá nějaký čas potírat; ale národohospodářské znalosti nejsou dnes nijak zvlášť veliké a právě ti, kdo chtějí národohospodářskou vědu vyučovat, musí si vlastně naprosto jasně uvědomovat, že národohospodářské znalosti dnes nejsou nijak zvlášť veliké, že lidé především nejeví žádnou zvláštní ochotu jít do skutečných národohospodářských souvislostí. Vždyť je to přímo - abych tak řekl - hmatatelné. Tak hmatatelné, že přečtete-li si dnes „Basilejský zpravodaj“, najdete tam dokonce i úvahu o tom, jak ani vlády ani soukromníci dnes nejeví snahu rozvíjet národohospodářské myšlení. Nedomnívám se, že by se věci, které by dnes nebyly přímo hmatatelné, mohly objevit ausgerechnet v „Basilejském zpravodaji“! Je to skutečně hmatatelné. A je přece jen zajímavé, že se o tom takto mluví; tento článek je zajímavý tím, že jednak začíná vrhat ostré světlo na onu absolutní národohospodářskou impotenci; a jednak také tím, že říká: To se teď musí změnit, vlády i soukromé osoby musí konečně začít jinak myslet. Tím ale také končí. Jak mají myslet jinak, o tom samozřejmě v „Basilejském zpravodaji“ nenajdete ani slovo. To je přirozeně také velmi zajímavé.

Nuže, do národohospodářského procesu se dá zasáhnout rušivě, když se tato trojice, jedno s druhým, neuvede správně do vzájemného poměru. Dnes je spousta lidí, kteří se dokážou velice nadchnout pro to, že například dědictví, které je také darováním, se musí vysoce zdanit. To ovšem neznamená nic národohospodářsky významného; neboť dědictví se vlastně neznehodnotí, má-li - řekněme - hodnotu = H a tato hodnota H se rozdělí na dvě části, H_1 a H_2 , a toto H_2 se dá někomu jinému a tomu prvnímu se nechá jenom to H_p pak s touto hodnotou H hospodaří prostě oba dohromady. A jedná se o to, jestli ten, kdo má ono H_2 , bude hospodařit právě tak dobře, jako ten, kdo by dostal eventuelně H_1 a H_2 dohromady. Že ano, každý sám může podle své chuti rozhodnout, jestli bude lépe hospodařit nějaký chytrý jednotlivec, když dostane dědictví celé, nebo jestli bude lépe hospodařit ten, kdo dostane jenom část z celého dědictví a druhou část stát a kdo pak tedy musí hospodařit společně se státem.

To jsou věci, které zcela rozhodujícím způsobem odvádějí od čistě národohospodářského myšlení; ono je to totiž myšlení resentimentu, myšlení na základě pocitu. Člověk prostě závidí bohatým dědicům. To může být klidně opodstatněné; nemůžeme ale mluvit jenom o takových věcech, chceme-li myslet národohospodářsky. Záleží na tom, co se musí myslet v národohospodářském smyslu; neboť podle toho se teprve musí řídit to, co má jinak nastat. Můžete si tak samozřejmě představit sociální organismus, který onemocní tím, že placení působí neorganickým způsobem s půjčováním a darováním, když se proti tomu či onomu vystupuje nebo se to či ono podporuje. Nějakým způsobem spolupůsobí přece. Neboť odstraníte-li na jedné straně darování, tak to totiž jenom přemístujete. A rozhodující není otázka, zda se přemísťovat má, nýbrž zda je to přemístění vždy výhodné; neboť jestli se ujme dědictví onen jednotlivý individuální dědic sám nebo společně se státem, to je otázka, která se musí rozhodnout teprve národohospodářsky. Je-li výhodnější to první nebo to druhé, to je to, na čem záleží.

Důležité je totiž to, že stojíme před skutečností, že svobodný duchovní život vyvstává s jistou nutností ze vstupu ducha vůbec do hospodářského života. A tento svobodný duchovní život - jak jsem předtím řekl - vede k tomu, že jsou zde ryzí konzumenti pro minulost. Ale jak to s tímto svobodným duchovním životem vypadá vzhledem k budoucnosti? Tady je totiž v jistém smyslu nepřímo produktivní, avšak mimořádně

produktivní. Jestliže si totiž představíte tento svobodný duchovní život také skutečně osvobozený v sociálním organismu, takže se schopnosti mohou skutečně vždy plně rozvinout, pak bude právě tento svobodný duchovní život schopen mimořádně plodně působit na zcela svobodný duchovní život, na takový duchovní život, který vstupuje do materiálního konání. A tady, budeme-li to sledovat, začíná ta věc dostávat veskrze národohospodářskou stránku.

Kdo dovede nepředpojatě pozorovat život, ten si řekne: Není v žádném případě lhostejné, jestli někde v nějaké oblasti jsou vyhlazeni všichni, kdo jsou činní ve svobodném duchovním životě - třeba tím, že už nemohou dostat nic ke konzumování a právo na existenci se přiznává jen těm, kdo zasahují do materiálního procesu - nebo jestli v sociálním organismu mohou existovat skutečně svobodní duchovní lidé. Tito svobodní duchovní lidé mají totiž tu vlastnost, že u druhých lidí uvolňují duchovnost, že dělají jejich myšlení pohyblivějším a že díky tomu dokážou ostatní lépe zasahovat do materiálních procesů. Jedná se pouze o to, že jsou to lidé. Nesmíte se tedy třeba to, co bych vám nyní chtěl říci, snažit vyvrátit tím, že poukážete na Itálii a řeknete: V Itálii je přece skutečně hodně svobodného duchovního života, ale národohospodářské procesy, které z ducha vycházejí, tím přesto nebyly nijak zvlášť podněceny. Ano, je to svobodný duchovní život, avšak svobodný duchovní život, který pochází z minulosti. To jsou pomníky, muzea ať- kdále. O ty však nejde. Jde o to, co žije. A to je to, co ze svobodného duchovního života přechází na ostatní duchovně produkující. To je to, co působí do budoucnosti jako něco produkujícího také národohospodářsky. Můžeme tedy říci, že možnost ozdravovat národohospodářský proces je plně dána tím, je-li svobodným duchovním pracovníkům dáno jejich pole působnosti, je-li jim dáno volné pole.

Představte si nyní, že budete mít v nějakém sociálním společenství zdravý asociativní život. U tohoto zdravého asociativního života záleží na tom, aby byl výrobní proces uspořádán tak, že pokud někde v nějakém oboru pracuje příliš mnoho lidí, tak jsou převedeni k něčemu jinému. Na tomto živém jednání s lidmi záleží, na tom, aby celý sociální řád mohl vzejít z poznání v asociacích. A až tyto asociace začnou jednoho dne chápat něco z vlivu svobodného duchovního života na národohospodářský proces, pak jim můžeme dát dobrý prostředek - a na to se už také poukazuje v mých „Hlavních bodech sociální otázky“ - dobrý prostředek k regulaci hospodářského koloběhu. Tyto asociace totiž přijdou na to, že ubývá-li svobodné duchovní práce, že pak je příliš málo darováno, a z toho, že je málo darováno, poznají onu souvislost. Poznají souvislost mezi nedostatečným darováním a nedostatkem svobodné duchovní práce. Nebude-li tu dostatek svobodné duchovní práce, pak zjistí, že se málo dává darem. Zjistí, že svobodné duchovní práce ubývá, když se málo daruje. Nyní tu je ta největší možnost, aby úroková míra za vlastnictví přírody byla vyhnána přímo na sto procent tím, že se co možná nejvíc z vlastnictví přírody zprostředkuje ve svobodném darování duchovním producentům. Tady máte možnost dát otázku půdy do bezprostřední souvislosti s tím, co tu nejvíc působí do budoucnosti, to znamená jinými slovy s kapitálem, který chce být uložen, který má tedy tendenci nacpat se do hypoték, tomu se musí zajistit průchod do svobodných duchovních institucí. Tak to vypadá prakticky. Nechejte asociace, ať se starají o to, aby peníze, které mají tendenci putovat do hypoték, našly cestu do svobodných duchovních institucí! Tady máte onu souvislost asociativního života s životem obecně. Vidíte z toho, že člověku, který se jen pokusí proniknout do reality hospodářského života, teprve ve skutečnosti dojde, co je tu potřeba udělat, co je třeba dělat s tím nebo oním. Nechci v žádném případě agitovat, že se má to či ono stát; já chci pouze poukázat na to, co je. A je tomu tak, že to, čeho nikdy nemůžeme dosáhnout prostými zákonnými opatřeními, totiž zadržet přebytečný kapitál před přírodou, dosáhneme pomocí asociací, když kapitál nasměrujeme do svobodných duchovních ústavů. Já pouze říkám, že je-li tomu na jedné straně tak, pak je tomu na druhé straně takto. Věda udává přece podmínky, za jakých spolu ty věci souvisí.